

Dömötör János tragikus halála mélyen megrendítette rokonait, barátait, ismerőseit. «Roppanása messze hallott És sok szíven átnylallott» — írja Szabados János Dömötörről szóló *Ismét!* c. versében. Tolnai Lajos a népi sirató versekkel vetekedő költeményben bucsúzik barátjától:

Szemközt, hogyha veled az ellenség állott,
Kegyesebb volt, mint a jó barát énvelem;
Körmömmel kiáslak, feltöröm koporsód:
O fiam, rokonom, óh oly sokam nekem!¹

Tolnai Lajost sokáig foglalkoztatta barátja halála. *A tökéletes ember* c. elbeszélésében Dömötör János halálának okára mutat rá. Az elbeszélés Madaras Jánoskát, Madaras Benjamin uram szemefényét, a tehetséges parasztfiút mutatja be, aki mindenkihez jó, kit mindenki szeret, mert mindenkiért tud áldozatot hozni, mindenkinek tud adni valamit Isten által a lelkébe plántált gazdagságból. Mégis meg kell halnia, mert az emberek nem szeretik látni a tökéletes ember boldogulását. «Aki élni akar, az legyen egy kissé gazember is» — mondja az érettségi vizsgálat utáni mulatozás emelkedett hangulatának elrontója, aki amerikai párbajt javasolt az irigyelt ifjúnak.² Ennek következménye volt tíz év után az öngyilkosság. Az elbeszélés a dunaszentgyörgyi és nagykőrösi (az elbeszélésben: Nagy-Körtvélyes) embereket a maguk jellegzetességeivel, gúnyos hangon jellemzi, pár odavetett igaz szóval, úgyhogy inkább sikerült pamfletnek, mint jó elbeszélésnek mondható. Dömötör János egyik legszeretetremlőbb tanáráról, Szilágyi Sándorról p. o. így nyilatkozik benne Tolnai: «Szürke Sándor, a históriát zsákszámra gyártó historikus»³

DÖMÖTÖR SÁNDOR.

TÓTH KÁLMÁN ISMERETLEN LEVELEI.

Tóth Kálmán alább közölt levelei közül a Toldy Ferenchez írottak a M. T. Akadémia kéziratтарыban maradtak fenn (M. Irod. Levelezés, 4-r. 125 sz. XXII. levélsomó), a többi nyolc levél — egypár kevésbé érdekes levéllel együtt — a Nemzeti Múzeum kéziratтарыban. Eredeti helyesírásukkal közöljük mindet.

1. Kemény Zsigmondhoz.

Édes barátom! Nem tudom, hogy mi az oka, miként lapod számára adott költeményem maig sem jelent meg.

Pompéry azt mondja: hogy az újdonságokban egész hasábot foglalna el — de én e költeményt nem is az újdonságok, hanem a tárca rovatába adom, hol egy oldalkát venne igénybe.

Magad mondád miként az semmit sem tesz, hogy a költemény a Hölgyfutárban is megjelent, miután mutatvány s így annál inkább óhajtánám

¹ Fővárosi Lapok, 1877. 14. és 16. sz. V. ö. Szász Károly: *Emlékek*, (é. n.) 164. l.

² *A mai Magyarország*, II. k. 22. l.

³ U. ott, 12. l.

megjelenését, miután Török¹ sok méltatlanságot követett el annak idején ellenem a Naplóban s így ennek közönsége előtt e ballada² által tisztában állanék.

Én izléseden erőszakot világért sem akarok elkövetni, de ha versem iránt e tekintetben van kifogásod, úgy teljesen megnyugszom. De ezt nem hinném.

Commentárt sem akarok én a vershez, csak ennyit: Mutatvány szerző «100 új költeményéből.»

Ennyit akartam e tárgyban írni.

Bocsáss meg alkalmatlankodásimért

tisztelő barátod

Pest. nov. 26, 855.

Tóth Kálmán.

A borítékon:

B. Kemény Zsigmond urnak

A Pesti Napló szerkesztőségénél

E levél a Pompéry-féle levelek között van.

2. Pompéry Jánoshoz.

Pest márc. 26, 856.

Édes barátom! Ép most kaptam meg a decretumot, s így igen kérnélek, ha a holnapi P. Naplóban a szerkesztői változásról néhány ajánló sorban megemlékeznél.

Ugy is programom holnap lesz a «P. N.»-hoz mellékelve.

Együttal kérlek: miszerint ha lapomba való apróságokra, sat. akadsz ne vond el tőlem szíves figyelmeztetésedet.

Novellát nem is merek kérni.

Hanem Kemény úgy hiszem figyelemmel lesz programom iránt, s mielőbb írni fog. Kérlek sürgesd őt nevemben.

Barátságodba ajánlva magam vagyok barátod

Tóth Kálmán.

Az összehajtogatott levélpapír borítékul szolgáló felén a következő címzés:

T. c. Pompéry J. urnak

Helyben.

3. Pesty Frigyeshez.

T. Pályatárs!

Egy kellemetlen megbízást kell teljesítenem, melyet Ön, ki ismeri a lovagiasság szabályait, nem fog tőlem rossz néven venni, tudván, hogy a megbízást vissza nem utasíthattam.

¹ Török János 1854 elején vette át a Napló szerkesztését Pompérytól s 1855 jún. 15-én adta át Keménynek.

² Igazi balladája nem jelent meg az 1854-i kiadás és 1855 nov. 26-a között. Talán a *Szilágyi Erzsébet*ről (Hölgyfutár 1854, 46. sz.) van szó.

Ön lapjában¹ Vajda Jánosról a többi közt az volt írva: hogy nem tudni arcbőre vastagabb-e, vagy koponyája; a mi más szavakban annyit jelent, hogy szemtelen is, ostoba is.

E sértésért — mint Vajda megbizottja elégtételt kérek, kérvén Önt, hogy nevezzen Ön egy megbizottat, kivel ez ügy elintézésére nézve értekezhetem. Már csak a távolság miatt is kellemetlen, s fárasztó lenne rám nézve, ha a dolognak komolyabb kimenetele lenne, s nagyon célszerű, sőt méltányos is lenne, ha Ön azon sérelmet lapjában helyre igazítaná.

Ezt ugyan nekem nem lenne szabad ajánlanom — de ha ez megtörténik, a dolog sokkal könnyebben s békeségesebben eligazítható lesz.

Megbizottjának nevét, és lakását mindenestre kérem.

Pest, okt 18. 858

tisztelettel

Tóth Kálmán

a Hölgyfutár szerkesztője.

4. Pesty Frigyeshez.

T. Uram! Miután ön lapjában a kívánt visszahuzás megtörtént, én segítségem idejét befejezettnek tekintem.

Miután azonban Stockinger² úr azt írta, hogy Önök dec. 4-kén Pestre jönnek, — nehogy ez hiába, vagy korán történjék, ide melléklek Vajdának ez ügybeni nyilatkozatát, kérvén önt, hogy a további ne talán szükséges ez ügybeni lépéseket Vajda urhoz tessék tétetni.

Fogadja kézszerítáomat

Pest, nov. 28. 858.

Tóth Kálmán.

5. Ráth Mórhoz.

T. Ráth ur!

Nőmnek e költeményei pár év előtt jelentek meg, de boltban *nem árultattak*. Van belőle mintegy 600-650 példány. Így készen, bekötve odaadnám Önnek 60 ftért, mind a 600 példányt. — Azt is lehetne tenni, hogy új borítékkal láttatná el s mint 2-dik kiadást adhatná ki; ez esetben előfizetést is lehetne rá nyitni, mely esetben bizonyára bejönne vagy 100 előfizető. — Ha ohajtja Ön: tudassa velem, valamint azt is, ha nem látja célszerűnek megvenni.

Bármely esetben is marad,

tisztelője

Pest okt. 8. 863.

Tóth Kálmán.

Címzés: T. c. *Ráth Mór* urnak

Helyben.

¹ Az akkor nemrég megindult temesvári Delejű c. hetilapról lehet szó.

² Stockinger (Sulyok) Mór temesvári ügyvéd (1821—1878).

6. Pompéry Jánoshoz.

Keltezés nélkül.

Kedves barátom!

Igen leköteleznél, ha contra Balázs Frigyesek¹ c. kis referátát holnap számodban kiadnád, hogy nem csupán magánérdek ez: mutassa meg az, miszerint jövőre az új drámákról is akarok lapod tárcájába írni (ha ugyan szívesen veszed) — nem különben biztosítalak: hogy a Kisfaludy társaság közelebbi nagy gyűlésén felolvasandó költeményemet («Vörösmarty fölött») lapodnak adom. — Ird meg egy sorban: hogy mindezt szívesen veszed-e s egyáltalában megbizol-e bennem: ha érdekesebb előadásokról lapodnak írni fogok, sine ira et cum studio

Tóth Kálmán.

7. Gyulai Pálhoz.

Pest nov. 187.....²

Édes barátom!

Bírálatodat darabomról olvastam. Meg nem állhatom, hogy meg ne jegyezzem, miszerint több jó akarattal, mint alapossággal van írva.

Nevezetesen: kereken tagadom, hogy a kifejlés már a 2-ik felvonásban megtörténnék. Hisz itt csak annyit tud meg a publikum, hogy Szelei a szédelgő el fog tűnni. De hogy miként hat ezen esemény a többi személyre, mi lesz a báróból, Ilkából, Bercseyből, Bánfalvy országgyűlési fellépéséből v. az emlegetett fényes estélyből, ez mind a harmadik felvonás számára van fenntartva. Hisz épen abban áll a drámai *érdekgerjesztés*, hogy a közönség előtt már tudott v. sejtett események miként fognak hatni a *szereplő személyekre* és minő megoldást idéznek elő. Hisz Jágo is elmondja Othello 1-ső felvonásának végén az egész tragédiát s a közönséget aztán nem a mi, hanem a miképen érdekli. Épen azért van nálunk oly kevés tetsző darab, mert a szerzők a fejlődést előre *bevilágtatni* nem tudják s érdeket nem gerjesztenek.

Aztán azon is megakadsz, hogy Bánfalvy miképen lehet jó gazda és rossz részvénytulajdonos. Non omnia omnes. Gyulai P. is kitűnő költő (egy

¹ Mikor T. K. megindítja a Fővárosi Lapokat, a Hölgyfutár 1864. 30. sz.-ban a szerkesztők (Balázs Frigyes stb.) heves támadást intéznek ellene. Valószínűen ekkor kéri meg T. K. Pompéry-t, hogy a P. Naplóban közölje az id. referátát.

E levél kelte tehát 1864 első negyede.

² Az évszám rosszul olvasható, de egészen bizonyosan 1870-nek olvasható — ez pedig kétségtelenül téves dátum. A Nemzeti Színház ugyanis Tóth Kálmánnak *Nők az alkotmányban* c. darabját, amelynek bírálatáról a levél szól, csak a következő évben, 1871. febr. 24-én mutatta be, ezt követte a bírálat, majd a levél. Gyulainak erről a színi kritikájáról az irodalomtörténet eddig nem tudott, sehol róla említés nincs — kérésre Papp Ferenc volt szíves fölkeresni. A Vasárnapi Ujságban jelent meg 1871. márc. 5-én, azzal a nyílas embert ábrázoló jeggyel, a melyet Gyulai már 1850-ben is használt. Tóth Kálmán az írói jegy mögött is fölismerte a szerzőt, Gyulaihoz intézte tehát a «maga mentő írás»-át. Hogyan került a bizonyára 1871. márc. 5-e után írt levélre a téves dátum, nem tudjuk, talán a költő és szerkesztő szórakozottságában lesz a magyarázat. Szerk.

pár kitünő versén kívül Romhányiért tartom annak) s mégis bármit mondjon a világ — gyenge kritikus v. úgy látszik, hogy a drámai érdekkerjesztés titkaival nincs tisztában.

Különben jó akaratodat köszönve s animam meam salválva v. elismerve Alfred Vigny (sic!) azon versét, hogy «nagy csak a hallgatás, mind gyöngeség a többi» — fecsegő gyengességemben vagyok

tisztelő barátod

Tóth Kálmán.

8. Toldy Ferenchez.

Nagyságos Uram!

Bocsánat, hogy becses levelére csak most válaszolok.

A Vutkovich által közölt életrajz elég jó.

De hiányzik belőle jubileumom fölemlítése s a magyar nők által adakozás útján eszközölt koszoru átadásának leírása — a mely ünnepélyen Ngod egyébiránt jelen volt. (Soha nem feledem e kegyességét).

Nem igaz az az adat, hogy én anyám akarata következtében lettem benediktinus; ezt atyám akarta; a klostroból pedig akkor nem ellenszenv, hanem betegség következtében léptem ki.

Legsikerültebb verseimnek ezeket tartom: «Minek is van a szív s a szívben szerelem»; «Kik voltak a honvédek»; «Itt, itt sirjak-e lábaidnál»; «Halál»; «Előre».¹

Az általam kiadott könyvek lajstroma benne van az Akadémia tavalyi vagy harmadévi almanachjában;² hiányzik azonban ezekből a «Huszonöt év után» mely összes válogatott műveimet tartalmazza t. i. a költeményeket és 1872 végén jelent meg.

Fejlődésemre b. Eötvös József buzdításai hatottak leginkább; ő valóságos irodalmi jótevőm volt.

Tisztelettel vagyok ngodnak

lekötelezettje

Tóth Kálmán.

Pest, jan 20, 875

9. Eletrajzi levele Toldy Ferenchez.

Toldy Ferenc élete utolsó évében adatokat kért Tóth Kálmántól életére és munkásságára vonatkozólag. Egy csomó kérdést írt fel s eljuttatta hozzá — levélben küldte el, vagy személyesen adta át, nem tudjuk, az utóbbi valószínűbb. Tóth Kálmán a papírlap baloldalán tett kérdésekre a jobb oldalon felelt meg. Lenyomtatjuk a kérdéseket és feleleteket, de nem két-hasábosan, hanem előre bocsátva dől szedésben a kérdéseket, utána álló szedésben adjuk Tóth Kálmán feleleteit.

A keltezetlen irat időpontját elég pontosan megtudjuk határozni. Tóth Kálmán *Az ördög párnája* c. népszínművéről (*Az ördög vánkusa* címen említi) azt mondja, hogy októberben kerül színre a Népszínházban (1875.

¹ Toldy aztán a T. K. által megjelölt verseket vette fel a *Magyar költészet kézikönyve* c. munkájába. (V. 338—345.)

² Akad. Alm. 1872. 254.

okt. 22-én mutatták be): így valószínűleg egy-két hónappal korábban, 1875 késő nyarára állította össze Tóth Kálmán az adatokat.

1. *1844-ben bencés. Mikortól meddig? Mikor lépett ki és mely osztályból?*

1845-ben lettem bencés és egy évig voltam Pannónhalmán; ott mint novicius súlyosan megbetegedtem s az orvosok tanácsára kiléptem.

2. *Pécsett mikortól fogva járt? Mik azok a fenkölt tanulmányok?*

Pécsett 1846-ban logikus lettem s a phisikát is ott végzém.

3. *A pécsi versesfüzet precis címét kérem?*

Ezt kérem elhallgatni, fiatalkori ostobaság; különben a címe, ha jól emlékszem: Kossuth emléke.¹

4. *1848. a hadi akadémiát mikortól meddig járta? (tudommal csak 1849. jan. 7-én nyitattott meg).*

1848-ban októberben léptem a hadi akadémiába s ott tanultam részint elméleti részint gyakorlati tudományokat; ez az egész dolog csak három hónapig tartott, mert mikor a németek bejöttek, január elején 49-ben, az egésznek vége lett.

5. *Mikor (mely hónapban) lépett be a seregbe?*

Előbb a bácskai hadseregbe léptem s mint dandárnoki segéd részt vettem a csurogi és titeli ütközetben. Később a Perczel-Dembinszky hadseregnél szolgáltam az irodában hadnagyi ranggal s jelen voltam a szegedi és temesvári ütközetben.

6. *Mikor kerültek színpadra:*

Az utolsó Zách?

A harmadik magyar király?

Dobó Katica?

A király házasság?

Tóth Kálmán odaírta a négy évszámot: 1857, 1860, 1862, 1863, aztán így folytatta.

«Egy királyné» 100 aranyat nyert az akadémiánál, előadatott 1860.

«Nők az alkotmányban» előadatott 1872-ben.

«Az ördög vánkusa» népszínmű; most fog előadatni októberben a népszínházban.

7. *Ezek közül melyek és hol jöttek ki?*

Ezek közül csak kettő jelent meg nyomtatásban. Az Egy királyné Pest 1859. — Nők az alkotmányban 1872., a Nemzeti Színház kiadása.

8. *Hol, mikor, kiknek a közbenjárására ismerkedett meg a magyar irodalommal?*

Saját ösztönömből kezdtem olvasgatni.

9. *Melyek voltak az első írók, könyvek, melyek tetszettek?*

Petőfi, Heine, Béranger, Shakespeare.

10. *Kik, mik voltak buzdító, irányzó hatással?*

B. Eötvös buzdítása hatott rám leginkább — midőn apró sikereim irigyeket támasztottak vagy tán inkább: heves bírálókat, ő volt az ki engem lelkesített, hogy ne hajtsak² a bírálókra, hanem bíz-

¹ Máiig sem került elő. — ² Olvashatatlan.

zam magamban s menjek — előre! — Szigligeti is igen buzdított — első darabomat mosolyogva fogadta el kezemből s azt kérdezte jóakaró kicsinyléssel: «hát maga drámát irt?» de mikor elolvasta meglátogatott s azt mondta: Ön teljes öntudattal dolgozik, a drámai szerkezet/kis ujjában van, ön nagyon sok színművet fog írni s nagy színpadi sikereket aratni; ez történt 1857 elején, mikor az «Utolsó Zách»-ot irtam.

11. *Általában műveltsége intenzíve és extenzíve hogy haladt, mire terjedt ki?*

Az utolsó kérdésre nem vagyok képes felelni. Olvastam összevissza mindent, de elméleteket kevésbé, mint inkább klasszikai munkákat.

Szeretem az idősebb és tanultabb írók társaságát s megvallom, hogy ezeknek figyelemmel hallgatott vitáiból gyakran többet tanultam, mint a könyvekből. — Az 50-es évek elején a régi írók az «Arany Ökörb» jártak feketekávézni; ott disputáltak egyszer a drámáról Sükey, Székely József, Kemény Zsigmond; ekkor pattant meg elmém drámairói bimbaja, ha én akkor véletlenül meg nem hallom ezt a vitát, soha se lettem volna drámairó. — A történeti tudomány iránt mindig sok vonzalmam volt s e nemben sokat olvastam s tanultam is. — Buzdításomra hatott az is, hogy fiatalkoromban egy balladám úgy megtetszett Deák Ferencznek, hogy ő engemet magának Kemény Zsigmond által bemutatott. Ekkor 24 éves voltam. Deák ez időben ezt mondta Egresy Samu főügyésznek: No nézzetek: hát nem gondol-e ránk a magyarok istene? Vörösmarty helyett támadt Arany, Petőfi helyett pedig ez a bajai gyerek. Ezt nekem Egresy Samu mondta — de ezt csak pro privata notitia.

Tán megemlíthető, hogy az országgyűlésen Baja városát most már negyedszer képviselem.

10. Toldy Ferenchez.

A «Fővárosi Lapok» szerkesztősége
Lipót utca 42 sz. földszint.

Nagyságos uram!

Igyekeztem kívánságának hamarjában eleget tenni, bár ennyit is megvalva, nehezen irtam meg; isten bizony pírító dolog így dicsekedni.

A Széchenyi-vers határozottan rossz — forma tekintetében gyalázatos; mentse az: hogy nem akar egyéb lenni aféle hirlapi versnél, a miőt ex offo kellett írnom minden héten kettőt, hármat is. Hanem *hangja* csakugyan el van találva. De igaz a volt Nagyságodnak, hogy nem vers. S kérem is, hogy mellőze. Méltóztassék inkább fölvenni a «Kik voltak a honvédek» c. verset. Ebben van egy kis művészet; öt strófában az egész forradalom története. Hisz én azért nem vettem föl a «25 év után»-ba a Széchenyi verset, mert nem tartom versnek.

Még egyszer kérem azt mellőzni.

Tisztelettel vagyok Ngodnak

lekötelezett szolgája

Pest sept. 15. 75.

Tóth Kálmán.

A M. T. Akad. kéziratárában, M. Irod. Levelezés. 4-r. 125. sz. XXII. levélsomó b) alatt.

11. Toldy Ferenchez.

Nagyságod kívánságához képest módosítottam a verset s

Tóth Kálmán

orsz. képviselő

azt a «külső-belső féle» galimathiaszt kihagytam

mély tisztelettel

A megholt Széchenyi

Tóth Kálmán.

Névjegyre tintával írva. A névjegy bal alsó sarkába írt költeménycímet Toldy jegyezte fel aztán ceruzával. Toldy fel is vette Tóth Kálmánnak ezt a költeményét a *Magyar költészet kézikönyve* c. munkájának V. kötetébe. (344. l.) A névjegy kelte kb. azonos az előbbi levélével.

12. Gyulai Pálhoz.

A «Fővárosi Lapok» szerkesztősége

Bp. Zöldfa utca 29.

Tisztelt barátom! A főtktár urnak bejelentém, hogy a Deák-ódák bírálatát nem fogadhatom el, mert kettőt — melyeket szerzőik véleményadás végett hozzám hoztak — illetőleg ezek szerzőit ismerem.¹

Aranytól kértem egy kis szívességet is, de ő hozzád utasított, mint akihez ez a dolog tartozni fog.

Nevezetesen egy pályázó — ki a kinevezendő bírókra nem kombinált — arra kért engem, hogy miután a bírók közül egyik annak a kéziratát, ki azt neki lemásolta — ismeri v. így az ő kilétét könnyen sejtethné — eszközölném ki, hogy engedtessek meg neki pályaműve új leírása v. a másikkal fölcserélése — a jeligés levél — úgy mint van — ott maradhat, csak pályaművét kívánja más írásban adni be vagy kicserélni.

Ha nincs akadály légy kegyes ezt velem *mielőbb* tudatni s akkor az illető — kinek pályaműve magánál is megvan — *azonnal*, pár óra alatt beküldi az új leírást.

Tisztelettel vagyok

őszinte barátod és tisztelőd

Bpest okt. 30. 76.

Tóth Kálmán.

Közli: CSAPLÁROS ISTVÁN.

¹ A bírálói tisztség alól való fölmentését magyarázza az a körülmény is, hogy valószínűen maga T. K. is pályázott, hiszen *Deák Ferencz emlékezete* című ódáját ez időben írta. A költemény a Fővárosi Lapok 1877. évi 23. számában jelent meg, tehát rövid idővel a pályázat után. Kézírata a M. T. Akadémia Irattárában.